

ԱՐՏԱԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հայ-ռուսական (պլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի հայցորդ

ՍՈՍԱՏԻԿ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ ՄԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՆՃԵՆՆԻՄԵՆՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Սույն գիտական հոդվածում, մարդու սոմատիկ իրավունքների լույսի ներքո ուսումնասիրվել են մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության, մարդու ինքնավարության, մարմնական իրավունքների իրացման հարցերը: Քննարկվել են մարդու կոնկրետ սոմատիկ իրավունքից հրաժարման, սոմատիկ իրավունքի սահմանափակման, համաչափության կանոնի, օբյեկտիվ սահմանափակումների կիրառման հարցերը, ինչպես նաև՝ պետության դերակատարությունը այդ իրավունքների միջամտության ժամանակ: Ուսումնասիրվել են իրավունքի հրաժարման և իրավունքի կորստի տարբերությունները, իրավունքի և ազատության վերաբերյալ մոտեցումները, հանրային և մասնավոր շահի հակասությունները՝ շեշտադրելով մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության կարևորությունը: Քննարկման առարկա են դարձել նյութաիրավական և դատավարաիրավական որոշ հարցեր՝ մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության, մարդու մասնավոր կյանքի միջամտության շրջանակում:

Հիմնարաներ- մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիություն, մարդու ինքնավարություն, սուբյեկտիվ իրավունքից հրաժարում, մասնավոր կյանք:

Մարդու սոմատիկ իրավունքներ¹ ասելով անհրաժեշտ է հասկանալ այն իրավունքների համախումբը, որը վերաբերում է մարդու մարմնի, օրգանի, հյուսվածքի, բջջի՝ ազատ, ըստ մարդու հայեցողության օգտագործման, վերահսկման հետ, այսինքն՝ այն մարդուն տրված հնարավորություն է կառավարելու իր մարմինը:

Մարդու անձեռնմխելիությունը մարդու բնական իրավունքն է, քանզի մարդը հանդիսանում է իր մարմնի սեփականատերը, ազատ է կառավարել իր մարմինն այնպես, ինչպես կցանկանա (այդ թվում՝ լինել ազատ պետության միջամտությունից), եթե այդ ազատությունը չի հատում օբյեկտիվ, արդարացված սահմանափակումների գիծը:

Որոշ հեղինակներ կարծում են, որ մարմնի տիրապետման լիազորությունը իրականցվում է ոչ թե սեփականության իրավունքի, այլ մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանության համատեքստում²:

Մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքը բացարձակ բնույթ ունի, որը ներառում է մարդու իրավասությունը՝ ինքնուրույն օգտագործել և կառավարել իր մարմինը, օրգանները, հյուսվածքները, ինչպես նաև պահանջել, որ մյուսները ձեռնպահ մնան այդ իրավունքը խախտելուց³:

Մարդու անձեռնմխելիությունը սերտորեն կապված է մարդու ինքնավարության (ավտոնոմիայի), մարդու մարմնի ազատականացման⁴ գաղափարների հետ:

Ինքնավարությունը չի նշանակում, թե մարդը կարող է անել այն ամենը, ինչ ցանկանում է (այսինքն՝ խոսքը ամենաթողության, անարխիայի մա-

սին չէ), այլ նշանակում է, որ մարդը պետք է կարողանա (հնարավորություն ունենա) սեփական կյանքը վերահսկել, հնարավորություն ունենա որոշումներ ընդունել և այդ որոշումները հարգվեն այլոց կողմից⁵:

Մարդու անձեռնմխելիությունը բաղկացած է 2 շերտից՝ ֆիզիկական և հոգևոր անձեռնմխելիություն: Մարդու սոմատիկ իրավունքների համատեքստում փոխկապակցված է ֆիզիկական անձեռնմխելիության ոլորտը, քանզի երկուսի հիմքում էլ ընկած է մարդու մարմնի ազատականացման, ինքնավարության գաղափարը:

Ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր մարդու մարմինն ազատ է, չի կարող լինել որևէ միջամտություն առանց մարդու համաձայնության, այսինքն՝ չի կարող խախտվել մարդու ֆիզիկական, մարմնական ամբողջականությունը:

Հոգևոր անձեռնմխելիությունը⁶ ենթադրում է, որ մարդը չպետք է ենթարկվի հոգեբանական ճնշման, նվաստացնող վերաբերմունքի, այսինքն՝ մարդը պետք է ունենա ներդաշնակ զարգացման հնարավորություն:

Վերը նշվածի համատեքստում հարց է առաջանում, թե որքանով է մարդն ազատ իրականացնելու իր սոմատիկ իրավունքները, արդյոք պետությունը կարո՞ղ է միջամտել մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացմանը, սահմանափակել մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, մարդու սոմատիկ իրավունքի իրացումը, արդյոք իրավունքի սուբյեկտը կարո՞ղ է հրաժարվել իր կոնկրետ սոմատիկ իրավունքից:

Իրավունքի իրացման համատեքստում իրավունքի սուբյեկտի ազատության չափը

Յուրաքանչյուր ոք ազատ է անել այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքներն ու ազատությունները, այսինքն՝ մարդուն տրված է հնարավորություն՝ ընտրելու վարքագծի տարբերակ: Ընտրության հնարավորության մեջ մարդն ազատ է, սակայն այդ ազատությունը բացարձակ չէ, քանզի այդ ազատությունը սահմանափակվում է այնտեղ և այն պահին, որտեղ և որ պահին առաջանում է այլոց իրավունքներն ու ազատությունները խախտելու իրական վտանգը:

Հարցը դիտարկելով սոմատիկ իրավունքների համատեքստում՝ կարող ենք նշել, որ մարդն ազատ է իր հայեցողությամբ, ցանկությամբ ազատորեն ղեկավարել, վերահսկել իր մարմինը՝ պայմանով, որ այդ իրավունքի իրացումը՝ կամ ազատության դրսևորումը չի հանգեցնի այլոց իրավունքների և ազատությունների խախտման, ոտնահարման:

Օրինակ, անձը ցանկանում է մարմինը տրանսֆորմացնել, փոխակերպել (ձևափոխել), որի արդյունքում կատարում է քթի վիրահատություն կամ կենսաբանական սեռի փոփոխում: Սույն իրավիճակում անձն ազատորեն իրականացնում է իր սոմատիկ իրավունքը՝ մարմինը կամ օրգանը իր ցանկությամբ ձևափոխելու իրավունքը, իսկ արդյունքում՝ չեն խախտվում այլոց իրավունքներն ու ազատությունները: Ազատության չափը, որը դրսևորում է սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը, իրավաչափ է, որի արդյունքում, բավարարելով իր մասնավոր շահերը, չի խախտում նաև այլոց շահերը: Այլոց շահեր ասելով ոչ թե պետք է հասկանալ, որ բոլորը կողմ են տվյալ անձի քթի վիրահատություն կատարելուն կամ կենսաբանական սեռը փոփոխելուն, այլ պետության կողմից սահմանված իրավաչափ արգելքը չպետք է խախտվի: Այսինքն՝ անձը, իրացնելով իր սոմատիկ իրավունքը, դրսևորել է իրավաչափ վարքագիծ, չի խախտել իրավական նորմերը, իրավական արգելքները:

Մեկ այլ օրինակ, երբ արական սեռի ներկայացուցիչը ինքնախեղում (ոտքի հեռացում) է կատարում: Առաջին հայացքից թվում է, որ անձը ազատորեն իրացրել է իր սոմատիկ իրավունքը, այն է՝ իր մարմինը, օրգանը վերահսկելու իր իրավունքը, քանզի ինքն է իր և իր մարմնի սեփականատերը: Երբ հարցը դիտարկում ենք այն տեսանկյունից, որ ինքնախեղման արդյունքում անձը կազատվի պարտադիր զինվորական ծառայությունից, կստացվի մի իրավիճակ, որ անձը ինքնախեղումը կատարել է պարտադիր զինվորական ծառայությունից խուսափելու համար: Այսինքն, սույն իրավիճակում ազատությունը, որը անձը դրսևորել է, խախտում է այլոց՝ հասարակության շահերը, այն է՝ հասարակության, պետության անվտանգությունը և ոտնահարել է իրավական արգելքը:

Հետևաբար, վերաբերելի օրինակում առաջանում է ոչ իրավաչափ վարքագծի, իրավախախտման հարցեր:

Այսինքն՝ կարող ենք արձանագրել, որ մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացման դեպքում մարդը գործում է իր կամքով, իրացնում է իր սուբյեկտիվ իրավունքը, ընտրում է վարքագծի համապատասխան մոդել, դրսևորում է ազատություն, սակայն այդ ազատությունը անսահմանափակ չէ, քանզի առկա են որոշակի սահմանափակումներ, որոնք կանվանենք օբյեկտիվ սահմանափակումներ, որոնց առկայությամբ անձը չպետք է դրսևորի բացարձակ ազատություն:

Երբեմն հարց է առաջանում, թե արդյոք պետությունն ունի պոզիտիվ պարտավորություն՝ ստեղծելու հնարավորություն սուբյեկտիվ իրավունքների իրացման համար: Հարցի պատասխանը միանշանակ է՝ եթե պետությունը պոզիտիվ պարտականություն է ստանձնել ճանաչելու կոնկրետ իրավունքը և երաշխավորելու դրա իրացումը, ապա պարտավոր է դրա համար համապատասխան պայմաններ ստեղծել: Օրինակ՝ խոսում ենք մարդու կյանքի իրավունքի մասին, որն ամրագրված է գրեթե բոլոր միջազգային իրավական փաստաթղթերում, ինչի արդյունքում պետությունը պարտավոր է քայլեր ձեռնարկել այդ իրավունքի պահպանման հարցում: Միևնույն ժամանակ գիտակցում ենք, որ անձը անմահ չէ, սակայն հիմնականում պետությունները չեն ամրագրում մարդու մահանալու իրավունքը: Սույն տեսակետը երբեմն կապված է այն կանխավարկածի հետ, որ պոզիտիվացնելով մարդու մահանալու իրավունքը, պետությունը կճանաչի բարեսպանության՝ էվթանազիայի գաղափարը, ինչի արդյունքում պետությունը պարտավորված կլինի պայմաններ (իրավական, տեխնիկական և այլն) ապահովել, որպեսզի անձը կարողանա պատշաճ իրականացնել իր մահվան իրավունքը, որը երբեմն անվանում են արժանապատիվ և խաղաղ մահանալու իրավունք:

Իրավունքի և ազատության տարբերությունն այն է, որ ազատությունը ենթադրում է իրավական հնարավորություն՝ կոնկրետ ոլորտում վարել իր գործերն առանց պետության միջամտության¹¹, ինչպես նաև պետության պոզիտիվ պարտավորության բացակայություն՝ պայմաններ ստեղծել՝ այդ ազատության դրսևորման համար: Օրինակ՝ Սահմանադրության մեջ ամրագրելով աշխատանքի ընտրության ազատությունը՝ պետությունը չի ստանձնում պարտավորություն՝ ստեղծելու աշխատատեղեր, որպեսզի յուրաքանչյուր ոք, իր մասնագիտական ունակություններին համապատասխան, աշխատի, այլ պետությունը ուղղակի ընդգծում է, որ յուրաքանչյուր ոք կարող է կատարել այն աշխատանքը, ինչ ցանկանում է, այսինքն՝ արգելված չէ: Իրավունքը ենթադրում է դասական մոտեցում, որ

մեկի իրավունքին համապատասխանում է մյուսի պարտականությունը, այսինքն՝ եթե իրավունքի սուբյեկտն ունի իրավունք, ապա պետությունը պարտավոր է ապահովել պայմաններ այդ իրավունքի իրացման համար: Օրինակ՝ երբ պետությունն ամրագրում է, որ մարդասիրական փոխպատվաստումը թույլատրելի է, այսինքն՝ ամրագրում է մարդասիրական փոխպատվաստման, բնակչության բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքը, հետևաբար պետությունը պետք է պայմաններ ապահովի այդ փոխպատվաստման իրականացման համար՝ ստեղծի կանոններ, հաստատություններ, ներգրավի համապատասխան մասնագետներ և այլն, հետևաբար՝ պետությունը ստանձնել է պոզիտիվ պարտավորություն՝ ապահովելու վերը նշված իրավունքների իրականացումը:

Հետևաբար կարող ենք փաստել, որ մարդն ազատ է իրականացնելու իր սոմատիկ իրավունքները, եթե դրանով չի խախտում այլոց իրավունքներն ու ազատությունները:

Այսինքն՝ մարդն ազատ է իրականացնելու իր սոմատիկ իրավունքները, սակայն ինչպես ցանկացած ազատության դրսևորման, իրավունքի իրացման, այդ թվում՝ սոմատիկ իրավունքների դեպքում, այդ ազատության չափը անսահմանափակ չէ: Երբ այդ ազատության դրսևորումը կամ իրավունքի իրացումը կհանգեցնի այլ շահի ոտնահարման, ապա այդ ազատության դրսևորումը պետք է կանգ առնի: Ստացվում է մի իրավիճակ, որ մարդն ունի ազատություն դրսևորելու հնարավորություն, սակայն չունի այն բացարձակ իրականացնելու հնարավորություն: Երբ խոսում ենք օբյեկտիվ սահմանափակումների մասին, խոսքը ոչ թե ցանկացած սահմանափակման, խոչընդոտի մասին է, այլ այն սահմանափակման, երբ համաչափության թեստի, կանոնի կիրառման արդյունքում տեսանելի կլինի, որ սոմատիկ իրավունքի բացարձակ իրացումը կխախտի պաշտպանվող այլ շահ: Յուրաքանչյուր դեպքում երկու շահերի բախման խնդիր է առաջանում, և պետք է առաջնորդվենք այն շահով, որն առավել կենսական է, կարևոր, որով ավելի բարձր արժեք են պաշտպանում, փրկում: Օրինակ՝ եթե մարդուն ազատություն տանք վաճառելու իր սիրտը, որով իր երեխաներին կփրկի սովից, կստացվի՝ կոտնահարենք մի արժեք՝ մարդու կյանքը, բայց կփրկենք մեկ այլ շահ՝ երեխաների առողջ զարգացումը: Կարծում ենք՝ նման իրավիճակում պետությունը պետք է սահմանափակի մարդու սոմատիկ իրավունքի իրացումը, քանզի մի շահ վնասելով և մյուսը փրկելով պետությունը իր հիմնական ֆունկցիան չկատարեց: Մեկ այլ օրինակ, երբ անձը վաճառում է իր մեկ երկկամը՝ իր երեխաներին սովից փրկելու համար: Սույն դեպքում մեկ երկկամի վաճառքը չի հանգեցնի մարդու կյանքի կորստի,

հետևաբար մարդը կարող է ազատ իրացնել իր սոմատիկ իրավունքը՝ վաճառել իր մեկ երկկամը, արդյունքում փրկվում է նաև մեկ այլ շահ՝ երեխաների առողջ զարգացումը:

Համաչափության սկզբունքի կիրառումը իրավունքից հրաժարման և իրավունքի սահմանափակման համատեքստում

Քննարկելով մարդու սոմատիկ իրավունքների հարցը՝ անհրաժեշտ է անդրադառնալ այնպիսի իրավական երևույթների, ինչպիսիք են՝ մարդու սոմատիկ իրավունքների սահմանափակումը և մարդու սոմատիկ իրավունքներից հրաժարումը:

Իրավունքի սահմանափակումը իրավունքի բովանդակության, էության նվազեցումն է, սահմանափակումը, արգելումը: Իրավունքի սահմանափակումը կապված է մարդ-պետություն հարաբերության հետ, քանզի իրավունքը սահմանափակողը պետությունն է, օրինակ՝ արտակարգ իրավիճակներում պետությունն արգելում է որոշ իրավունքների իրականացումը կամ նեղացնում է որոշ իրավունքների իրացումը: Սահմանափակումը բացարձակ չէ, հետևաբար այն պետք է իրականացվի որոշակի օբյեկտիվ չափանիշներ հաշվի առնելով, մասնավորապես՝ ցանկացած իրավունքի սահմանափակում ենթադրում է լեգիտիմ, իրավաչափ նպատակ, կիրառված միջոցների պիտանիություն, անհրաժեշտություն, ինչպես նաև՝ համարժեքություն (հավասարակշռում, ողջամտություն) նպատակի և կիրառված միջոցի միջև:

Հետևաբար, յուրաքանչյուր դեպքում, երբ մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացման սահմանափակման հարց է առաջ գալիս, անհրաժեշտ է քննարկել, թե որքանով է պետությունը ղեկավարվել վերը նշված սկզբունքով, որը իրավաբանական գրականության մեջ կոչվում է համաչափության սկզբունք, կանոն:

Պետությունը թույլատրում է, որպեսզի մարդը, օգտագործելով իր մարմինը, փոխնակության ծառայություններ մատուցի, սակայն այն իրավիճակում, երբ մարդը, իր մարմինն օգտագործելով՝ փորձում է սեռական ծառայություն մատուցել, ապա այս իրավիճակում պետությունը արգելում է: Այսինքն՝ ստացվում է մի իրավիճակ, երբ պետությունը արգելման եղանակով սահմանափակում է սեռական ծառայություն մատուցման հնարավորությունը, մարմինն ազատորեն վերահսկելու մարդու իրավունքը՝ չկիրառելով համաչափության սկզբունքը, այն է՝ սահմանափակումը ինչ նպատակ է հետապնդում, արդյո՞ք ընտրված միջոցը պիտանի է, անհրաժեշտ, արդյո՞ք առկա է հավասարակշռում հետապնդվող նպատակի և սահմանափակման միջև:

Մարդու սոմատիկ իրավունքների հարցում խնդրի բարդությունն այն է, որ հիմնականում պետությունն ամրագրած, պոզիտիվացրած չի լինում

մարդու կոնկրետ սոմատիկ իրավունքը՝ ինչն էլ բարդություններ է ստեղծում այն մասով, որ դժվար է լինում համաչափության սկզբունքի կիրառումը:

Համաչափության սկզբունքի համատեքստում անհրաժեշտ է հասկանալ պետության միջամտության սահմանները, թե որ դեպքերում և ինչ չափով պետությունը կարող է միջամտել մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացմանը:

Կոնկրետ միջամտության չափի հարցում հասկանալի է, քանզի համաչափության սկզբունքի կիրառման շնորհիվ կարող ենք հասկանալ, թե որքանով էր իրավաչափ այդ սահմանափակումը:

Ինչ վերաբերում է իրավիճակներին, դեպքերին, թե որ դեպքում պետությունը կարող է սահմանափակել, միջամտել, ապա սույն մասով պետք է նշել, որ մարդու իրավունքը ենթակա է սահմանափակման, եթե անհրաժեշտ է ավելի բարձր բարիք, արժեք պաշտպանել: Բարձրագույն արժեք կամ բարիք կարող է լինել ցանկացած այլ բարիք, որից առավել այլ բարիք առկա չէ: Օրինակ՝ սահմանափակելով մարդու կենսաբանական սեռը փոխելու իրավունքը՝ փրկել անձի կյանքը:

Յուրաքանչյուր դեպքում իրավիճակները, դեպքերը հասկանալու համար, պետք է նշենք, որ գործ ունենք օբյեկտիվ, անհրաժեշտ սահմանափակումների հետ, և գրեթե յուրաքանչյուր իրավական փաստաթղթում լինում են իրավիճակներ, որոնց առկայության դեպքում, կամ երբ որոշակի բարիք, արժեք պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է հանուն այդ նպատակների, շահերի, արժեքների՝ սահմանափակել մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացումը:

Իրավունքից հրաժարումը իրավատիրոջ իրավաչափ որոշումն է կոնկրետ իրավիճակում չօգտագործել իրավական հնարավորությունը կամ դադարեցնելու իրավաօգտագործման փուլում գտնվող սուբյեկտիվ իրավունքը¹²:

Հարց է առաջանում, թե կարո՞ղ է սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը հրաժարվել իր սոմատիկ իրավունքից:

Սուբյեկտիվ իրավունքից հրաժարումը դիտարկելով սուբյեկտի կամքի արտահայտամիջոց՝ կարող ենք փաստել, որ հենց ինքն է որոշում որ դեպքում կամ ինչ չափով իրականացել իրեն ընձեռված հնարավորությունը: Այսինքն՝ խոսքը իրավունքի սուբյեկտի կողմից դրսևորվող իրավաչափ վարքագծի մասին է, որը կարող է լինել օգտակար (անհրաժեշտ), ցանկալի կամ թույլատրելի: Օրինակ՝ իգական սեռի ներկայացուցիչը, համապատասխան պահանջների շրջանակում, իրավունք ունի փոխնակ մոր ծառայություններ մատուցել, սակայն դա իր ցանկությունն է՝ իրակացանել իր իրավունքը, թե՛ ոչ: Չիրականացնելով իր սուբյեկտիվ իրավունքը՝ սուբյեկտը հրաժարվեց այդ իրավունքից, որը, սակայն, չխախտեց այլոց իրավունք-

ներն ու ազատությունները:

Մինչ կանդիդատանք սուբյեկտիվ իրավունքի հրաժարմանը, անհրաժեշտ է հասկանալ իրավունքից հրաժարման և իրավունքի կորստի տարբերությունները:

Հրաժարումը հայտնի առավելության կամ իրավունքի գիտակցաբար լքումն է կամ հրաժարումը¹³: Կորուստը իրավունքը կորցնելն է՝ (սուբյեկտի) սխալ վարքագծի պատճառով: Իրավունքը (սուբյեկտից) վերցվում է որպես նրա հակաիրավական և կամային վարքագծի ուղղակի հետևանք: Այն մեխանիկական և չնպատակադրված իրավունքի կորուստ է, որը տեղի է ունենում օրենքի գործողության շրջանակում՝ առանց հաշվի առնելու (սուբյեկտի) մտավոր վիճակը¹⁵:

Այսինքն՝ երբ խոսում ենք իրավունքի կորստի մասին, սուբյեկտը գրկվում է իրավունքից՝ իր հակաիրավական վարքի պատճառով, երբ խոսում ենք իրավունքից հրաժարման մասին, ապա այստեղ սուբյեկտն է հրաժարվում իրեն տրված հնարավորությունից, առավելությունից, արտոնությունից: Մարդու սոմատիկ իրավունքների համատեքստում քննարկման առարկա ենք դարձնում իրավունքից հրաժարման գաղափարը, երբ սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը գիտակցաբար հրաժարվում է իրեն տրված որոշ առավելությունից, արտոնությունից կամ իրավունքից, այլ կերպ ասած՝ հնարավորությունից: Օրինակ՝ այն իրավիճակը, երբ անձը կարող է դառնալ ձվաբջջի դոնոր, սակայն հրաժարվում է դրանից:

Պետության միջամտության սահմանները մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացման համատեքստում

Սուբյեկտիվ իրավունքը ենթադրում է անձին տրված իրավական հնարավորություն՝ դրսևորելու իրավաչափ վարքագիծ: Հետևաբար, այդ իրավունքի իրացման արդյունքում իրավունքի սուբյեկտն ազատ է դրսևորելու այնպիսի վարքագիծ, որը համատեղելի է իրավական նորմի իրական բովանդակության հետ: Սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման շրջանակում պետության դերակատարությունը հասցված է նվազագույնի, քանզի պետության հիմնական գործառույթն այն է, որ սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ սահմանի, ապահովի դրա արդյունավետ պաշտպանությունը:

Որոշակի իրավիճակներում պետությունը ոչ միայն անհրաժեշտ և բավարար նախադրյալներ է ստեղծում սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման համար, այլ նաև իրականացնում է որոշակի միջամտություն: Այդ միջամտությունը չպետք է կամայական բնույթ կրի, այլապես կխախտվի իրավունքի գերակայության սկզբունքը, ժողովրդավարական հասարակության ողջ արժեհամակարգը: Միջամտությունը պետք է լինի նպատակային, հիմնավոր-

ված, համաչափ:

Օրինակ՝ դիտարկենք հետևյալ իրավիճակը, երբ կալանավայրում գտնվող և անհապաղ վիրահատության ենթակա բժշկական ցուցում ունեցող անձը հրաժարվում է բժշկական միջամտությունից: Սույն դեպքում կալանավորված անձը հրաժարվում է բժշկական միջամտության ենթարկվելու իրավունքից, քանզի ինքն է իր մարմնի սեփականատերը և համաձայնություն չի տալիս՝ ենթարկվելու բժշկական միջամտության: Պարտադիր բժշկական միջամտությունը ևս արգելված է. որոշակի բացառություններ թեպետև առկա են: Սույն իրավիճակում հարց է առաջանում, թե իրավասու՞ է պետությունը միջամտելու մարդու սոմատիկ իրավունքից հրաժարման վերացման վրա: Հարցի պատասխանը միատեսակ չէ՝ հաշվի առնելով տարբեր երկրների պրակտիկան, քանզի որոշ դեպքերում, այնուամենայնիվ, այդ միջամտությունը ցուցաբերում են այն տրամաբանությունից ելնելով, որ պետությունը պարտավոր է հոգ տանել քաղաքացու նկատմամբ, իսկ անձը, գտնվելով կալանավայրում, գտնվել է պետության հոգածության ներքո, բացի այդ, գալիս է մի պահ, երբ տվյալ անձն այլևս չի կարողանում իր կամքը հստակ արտահայտել, և, հետևաբար, այդ պահից առաջանում է պետության պարտավորությունը՝ փրկելու անձի կյանքը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազում գործերում նշել է, որ միջամտությունը չի հետապնդում «իրավաչափ նպատակ» կամ այն անհրաժեշտ չէր ժողովրդավարական հասարակությանը: Այսինքն՝ պետության միջամտությունը մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիության խախտման դեպքում կոնտարկվի իրավաչափ, եթե առկա լինի իրավաչափ նպատակ, այն անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությանը:

Մարդու սոմատիկ իրավունքների խախտումների մասով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գործերը քննում է կյանքի իրավունքի (հոդված 2-րդ), խոշտանգումների արգելքի (հոդված 3-րդ), մասնավոր կյանքի իրավունքի (հոդված 8-րդ) հոդվածների շրջանակում: Մասնավորապես, Թուրքիայի դեմ գործերից մեկով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել էր, որ բժշկական միջամտությունը տեղի էր ունեցել, քանզի անձը կուլ էր տվել մեծ քանակությամբ թմրամիջոց, և, եթե ժամանակին բժշկական միջամտություն չկատարվեր, ապա անձը ինտոքսիկացիայի, թունավորման կենթարկվեր: Այստեղ առկա է իրավաչափ նպատակ, քանզի պետության միջամտությունը՝ մարդու սոմատիկ իրավունքի իրացման շրջանակում, փրկել է անձի կյանքը, որը վտանգի մեջ էր, հետևաբար առկա չէ ՄԻԵԿ 8-րդ հոդվածի խախտում:

Ամփոփելով վերը նշվածը՝ կարող ենք արձանագրել, որ մարդու սոմատիկ իրավունքների իրաց-

ման շրջանակում պետության միջամտությունն արդարացված է, եթե այդ միջամտությունը կատարվում է մեկ այլ արժեք պաշտպանելու համար, այդ պաշտպանվող արժեքն ավելին է, քան այն շահը, որ անտեսվում է: Օրինակ՝ երբ անձը ենթարկվում է հարկադիր բուժզննման, հարց է առաջանում, թե առյու՞ք պետության միջամտությունն արդարացված է: Այստեղ գործ ունենք 2 տարբեր շահերի, մեկը մասնավոր՝ բուժզննման ենթարկվել չցանկացող սուբյեկտի ֆիզիկական անձեռնմխելիությանը, իր մարմինը ինքնուրույն, իր ցանկությամբ դեկավարելու հայեցողությանը, իսկ մյուսը՝ հանրային, հասարակական պետության ներգործությունը իրավախախտումը բացահայտելու համար:

Հանրային և մասնավոր շահերը բախվում են, քանզի մասնավորը չի ցանկանում բուժզննման ենթարկվի, իսկ հանրայինը պարտադրում է՝ ենթադրյալ հանցագործությունը բացահայտել: Այսօր պետությունների պրակտիկան այնպիսին է, որ նախապատվությունը տրվում է հասարակական շահին՝ անտեսելով մասնավոր շահը, քանզի հասարակական շահով պաշտպանվող բարիքը բարձր է գնահատվում, որի համար զիջվում է մասնավոր շահով պաշտպանվող բարիքը:

Քննարկենք հետևյալ օրինակը, երբ անձը պետական սահմանն անցնելիս հոգեմետ նյութեր է կուլ տալիս, որպեսզի չբռնվի իրավապահ մարմինների կողմից: Իրավապահ մարմիններին տվյալ անձը ոչինչ չի ասում, միևնույն ժամանակ, իրավապահ մարմինների մոտ առկա է ողջամիտ կասկած այն մասին, որ անձը իր մարմնում հոգեմետ նյութ է թաքցնում: Իրավապահ մարմինները այդ ամենը կարող են բացահայտել միայն այն դեպքում, երբ անձը այդ մասին իրենց հայտնի, կամ անձը բուժզննում անցնի: Երբ անձը հրաժարվում է բուժզննում անցնել, իրավապահ մարմինների արհեստական փսխում առաջացնելու միջավայր են ստեղծում՝ բռնի կերպով անձին բերանի մեջ նյութ լցնելով, որից հետո փսխման միջոցով պարզվում է, որ իրավապահ մարմինների կասկածն իրական էր, այսինքն՝ բացահայտվում է ոչ իրավաչափ արարքը:

Հարց է առաջանում, թե վերը նշված դեպքում արդյոք պետությունն իրավասու՞ էր խախտել անձի ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, միջամտել իր մարմինն ինքնուրույն վերահսկելու, կառավարելու գործընթացին: Սույն իրավիճակում խախտվել է անձի ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, քանզի առանց անձի համաձայնության՝ վերջինիս հանդեպ ֆիզիկական ուժ է կիրառվել, մասնավորապես, բռնել են ոտքերը և ձեռքերը, որպեսզի բերանի մեջ փսխում առաջացնող նյութ լցնեն: Իհարկե, այստեղ չենք կարող խոսել խոշտանգման մասին, քանզի բռնության կիրառումը չի հասել ինտենսի-

վության այն աստիճանի, որ որակվեր որպես այդպիսին:

Խախտվել է մարդու սոմատիկ իրավունքը, ֆիզիկական անձեռնխելիությունը, այն է՝ արհեստական փսխում են առաջացրել՝ խախտելով իրավունքի սուբյեկտի մարմնի, օրգանիզմի ֆունկցիոնալությունը՝ առաջացնելով մարմնական, կենսաբանական պրոցես՝ չպայմանավորված իրավունքի սուբյեկտի կամքով:

Մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացման դեպքում պետության միջամտությունը պետք է հասցվի նվազագույնի: Այն չպետք է կամայական բնույթ կրի: Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ պետությունը միջամտում է մարդու սոմատիկ իրավունքների իրացմանը, խախտում է մարդու ֆիզիկական անձեռնխելիության իրավունքը, պետք է ունենա օբյեկտիվ և ողջամիտ նպատակ՝ հանուն որի, պետությունն իրականացնում է այդ միջամտությունը: Այդ միջամտությունը չի կարող պայմանավորված լինել նպատակահարմարությամբ, այն պետք է առավելագույն արժեքի փրկման, պաշտպանության դեր ունենա, այն պետք է անհրաժեշտ և իրավաչափ լինի:

Ամփոփելով վերը նշվածը՝ կարող ենք արձանագրել, որ մարդն ազատ է իրացնելու իր սոմատիկ

իրավունքը, քանի որ մարդու ֆիզիկական անձեռնխելիությունը հիմնարար արժեք է, մարդն ինքնավար է և ինքն է որոշում՝ ինչպես կառավարել իր մարմինը: Ազատությունը, որն իրավունքի սուբյեկտը դրսևորում է իր կոնկրետ սուբյեկտիվ սոմատիկ իրավունքն իրացնելիս, բացարձակ չէ. այն կարող է պետության կողմից սահմանափակվել: Այսինքն՝ պետությունը կարող է միջամտել մարդու սոմատիկ իրավունքի իրացման դեպքում՝ պայմանով, որ այդ միջամտությունը կամայական բնույթ չկրի, այն նպատակահարմարությամբ պայմանավորված չլինի: Պետության միջամտությունը պետք է լինի իրավաչափ, նպատակային, բխի «բարձրագույն արժեք» պաշտպանելու սկզբունքից, այսինքն՝ բացառիկ դեպքերում, ուստի ամեն պարագայում այն հնարավոր կլինի ստուգել համաչափության կանոնի միջոցով: Պետության միջամտությունը և մարդու ազատության սահմանափակումը համատեղվում են, քանզի երկուսի նպատակն էլ ազատության չափի կամ իրավունքի իրացման սահմանափակմամբ առավել կարևոր արժեք պաշտպանելն է:

¹ Խոսելով մարդու սոմատիկ իրավունքների մասին՝ նշենք, որ այն առաջացել է «սոմա (soma)» բառից, որը լատիներենից թարգմանաբար նշանակում է մարմին: Սոմատիկ բառն օգտագործվում է բժշկության, կենսաբանության, նյարդաբանության, իրավագիտության, ընկերաբանության և այլ ոլորտներում:

² Տե՛ս, Малеева М.Н. Статус органов, тканей, тела человека как объектов права собственности и права на физическую неприкосновенность, Законодательство, 2003, N 11, С. 14.

³ Տե՛ս, Малеева М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита, 2-е изд., М., 2001, С. 89.

⁴ Տե՛ս, The Consumer Society: Myths and Structures, [by] Jean Baudrillard (Sage, London, England, 1998), pp. 133-145.

⁵ Տե՛ս, Human rights and disability: Equal rights for all, paper, 2008, page 11.

⁶ Երբեմն անվանում են բարոյական անձեռնխելիություն:

⁷ Իրավունքի իրացումը իրավական նորմերի արտացոլումն է հասարակական հարաբերությունների սուբյեկտների իրավաչափ վարքագծում, ընդ որում՝ իրավունքի իրացման ձևերն են՝ իրավունքի պահպանումը, իրավունքի կատարումը, իրավունքի օգտագործումը և իրավունքի կիրառումը:

⁸ Մարմնի ձևափոխման այս մոդելը չի վերաբերում այն իրավիճակներին, երբ մարդու մարմինը ձևափոխվում է մարդու կամքից անկախ, օրինակ՝ ինսուլտի հետևանքով՝ մարմնի մի հատվածի թեքում, ավտոլիթարի հետևանքով՝ ողնաշարի կտրվածքի ստացում և այլն:

⁹ Մարդու հիմնական իրավունքների համատեքստում իրավունքի կրողը կամ իրավունքի սուբյեկտը ֆիզիկական և իրավաբանական անձն է:

¹⁰ Իրավաբանական գրականության մեջ երբեմն իրավունքի իրացումն անվանում են իրավունքի կենսագործում:

¹¹ Տե՛ս, Ա. Ղամբարյան, Գ. Մուրադյան, Պետության և իրավունքի տեսություն, ուսումնական ձեռնարկ, 2016թ., էջ 179:

¹² Տե՛ս, Ա. Ղամբարյան, Գ. Մուրադյան, Պետության և իրավունքի տեսություն, ուսումնական ձեռնարկ, 2016թ., էջ 192:

¹³ Տե՛ս, Johnson v. Zerbst, 304 U.S. 458, 464 (1938).

¹⁴ Տե՛ս, Wayne R. Lafave & Jerold H. Israel, Criminal procedure § 11.3(c), at 546 n.4 (2d ed. 1992).

¹⁵ Տե՛ս, Ralph Ruebner, Eugene Goryunov Giles v. California: Sixth Amendment Confrontation Right, Forfeiture by Wrongdoing, and a Misguided Departure from the Common Law and the Constitution, 40 U. Tol. L. Rev. 577 (2009), <http://repository.jmls.edu/facpubs> (01.07.2017).

Արտակ Գեւորջյան

Соискатель кафедры теории и истории государства и права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Проблемы физической неприкосновенности (иммунитета) человека в свете соматических прав человека

В данной научной статье, при свете соматических прав человека, были изучены следующие вопросы: физическая неприкосновенность человека, автономия человека, реализация телесных прав человека. А также, были обсуждены вопросы, касающиеся отказа от конкретных соматических прав, ограничения соматических прав, правила пропорциональности, применение объективных ограничений, а также роль государства при вмешательстве исполнения этих прав. В данной научной статье были также изучены вопросы о разнице между подходами в области прав и свобод, отказ от права и потери права, расхождения между публичными и частными интересами, подчеркивая важность физической неприкосновенности человека. В статье рассматриваются некоторые материально-правовые и процессуально-правовые вопросы в пределах физической неприкосновенности человека, вмешательства в частную жизнь человека.

Ключевые слова: физическая неприкосновенность человека, автономия человека, отказ от субъективного права, частная жизнь.

Artak Gevorgyan

Post-graduate researcher Chair of Theory and History of State and Law Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

The issues of physical integrity of person under the light of somatic rights

In the given research paper, under the light of somatic rights of person, the issues of physical integrity of person, autonomy of person, realization of body rights have been studied. Have been subject to discussion issues such as: release of concrete subjective right of person, elimination of somatic right, objective limitations, as well the role of the state in the process of intervention of the realization of that right. Has been subject to study issues such as: differences of loss of rights and release of rights, approaches to the understandings right and freedom, contradictions of the public and private interests, emphasizing the importance of physical integrity of person. In the given research paper, in the scope of intervention to physical integrity of person, private life of person, have been subject to discussion some material and procedural issues.

Keywords. Physical integrity of person, autonomy of person, release of subjective right, private life.